

ТРАДИЦІЙНИЙ МЕТОД РОЗПОВІДІ У СУЧАСНОМУ НАВЧАННІ МОВИ

Неллі Бондаренко,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

Інституту педагогіки НАПН України

Останнім часом відбулися якісні зрушення у збагаченні палітри методів і прийомів навчання й виховання. Педагоги-предметники опановують нові сучасні ефективні методи й використовують можливості для вибору оптимальних [5]. Чим більше доцільних методів, грамотно і правильно застосованих, тим більше можливостей зробити навчання цікавим, захоплюючим, винахідницьким і продуктивним. Ще Алексюк А. М., Бабанський Ю. К., Поташник М. М. та інші науковці застерігали від спроб звести усе багатство методів до мінімуму. Адже доцільне їх комбінування й успішне застосування для ефективного вирішення поставлених цілей і завдань залежить від різноманітності, оновлюваності та яскравості методичної палітри, здатності педагога орієнтуватися в цьому багатоманітті, збагачуючи його новими барвами, вправності використовувати надані можливості. Тому завдання науковців – не безапеляційно заборонити якісь методи й пролобіювати інші, а створити своєрідний методичний навігатор; переконливо розкрити переваги методів, ефективність яких доведена; виявити й задіяти компетентнісний потенціал традиційних методів; залучити в їх орбіту сучасні дієві методи, зокрема й визнані світовою методичною спільнотою, а також аргументовано застерегти від шкоди, якої можуть завдати учням окремі методи у разі недоцільного або непрофесійного застосування [3].

Серед традиційних методів навчання, які пройшли випробування часом, одне з чільних місць посідає *розповідь, розповідь учителя, слово вчителя, доказова розповідь*. Його назва тлумачиться як пояснювально-доказовий «зв'язний виклад учителем змісту навчального матеріалу, ілюстрований яскравими повноцінними прикладами» [2, с. 54]. Слово вчителя передбачає як розгорнуте висловлювання учителя на уроці з метою пояснити новий матеріал, з'ясувати незрозуміле, розлогу лекцію, поширену розповідь, так і

8

стислу відповідь. Метод розповіді досліджували Біляєв О.М., Дмитровський Є. М., Чавдаров С. Х., Шляхова В. В. [4].

Традиційно в теорії і практиці навчання мови домінував репродуктивний вид розповідного методу. Як реальне, так і мовленнєве лідерство залишалося привілеєм педагога, тоді як учні задовольнялися роллю слухачів. Неперервний монолог учителя спричинював нерівноправність суб'єктів освітнього процесу. З одного боку, – педагог, який монополізує мисленнєву і мовленнєву активність, а отже, ініціативу, міркування, нав'язування особистих ставлень оцінок, інтелектуальне й професійне самовираження. З іншого боку, – учні у підлеглому напівпасивному становищі слухачів, що не давало їм змоги виявляти й реалізовувати свої можливості та індивідуальні здібності, саморозвиватися. Так нехтувався інтелектуальний потенціал учнів, їхні можливості й здатність до ролі співтворців. З огляду на тривале домінування вчительського монологу в навчанні він не міг реалізувати практичних освітніх цілей.

Водночас матеріал, що його викладає учитель, може бути описового, розповідного, проблемного чи іншого характеру. Велике значення має проблемний виклад, який вводить учнів у постановку проблеми й залучає до її обговорення й розв'язання. Розповідь учителя невіддільна від окремих елементів або повноцінного супутнього пояснення, доведення, узагальнення, що ускладнює їх розмежування. З огляду на те що метод уможливорює й заохочує висловлення обома сторонами освітнього процесу підготовлених повідомлень у формі не лише розповіді, викладу навчального матеріалу, а й пояснення, обґрунтування, опису, порівняння, доведення, аналізу, синтезу тощо, виникає потреба в оновленні як назви, так і опцій традиційного методу, який давно вийшов за межі звичної розповіді вчителя. Творче застосування цього методу уможливорює комбінування його з елементами інших методів, насамперед діалогових, наочного / демонстраційного і текстового, за збереження своєї провідної ролі.

Нинішні реалії актуалізували потребу в трансформації репродуктивного виду розповідного методу у продуктивний, творчий. У цифрову інформаційну добу, коли вчитель перестав бути єдиним носієм знань і джерелом інформації, а учні інколи навіть більш обізнані в проблемі, коли в компетентнізованій освіті утвердилися *суб'єкт-суб'єктність відносин і принцип єдності навчання й учіння*, згідно з яким у кожному методі закладені й реалізуються елементи спільної

діяльності педагога й учня, традиційний метод розповідь учителя набуває перспектив осучаснення і творчого, продуктивного застосування. З огляду на компетентнізацію освіти виникає життєва необхідність залучати учнів до ролі інформаційних співпартнерів і співнаставників, готових і спроможних розповісти, пояснити якісь факти, явища, закономірності, передати свої знання.

Сучасний освітній контекст розширив можливості синонімічних найменувань методу, які виходять за межі розповіді у її прямому розумінні. Нині розповідь разом із лекцією розглядають не лише у контексті словесних, словесно-діалогових чи повідомлювальних методів, а й ширше потрактованих комунікаційних методів і форми діалогізованого монологічного методу. Однак дискусії щодо осучаснення назв, компетентнізації традиційних методів і шляхів уконтекстення їх у сучасну мовну освіту перебувають у площині визначення провідної класифікації, зіставлення мети застосування методів, їх ознак, функцій, прийомів, алгоритму застосування, потенційних можливостей, позитивних сторін і недоліків, умов ефективності. Так, мета розповіді – зацікавити, мотивувати учнів, активувати мислення й мовлення, стимулювати пізнавальну й самоосвітню діяльність.

З-поміж кількох класифікацій методів, як найпридатнішу для навчання української мови, О. Біляєв виокремлює засновану на способах взаємодії учителя й учнів. Це цілком узгоджується з *принципом єдності навчання й учіння*. Відповідно до нього в кожному методі закладені й реалізуються елементи спільної діяльності педагога й учня: методи організації та здійснення, стимулювання й мотивації, контролю й самоконтролю навчальної діяльності. Вчені (Алексюк А. М., Бабанський Ю. К., Поташник М. М. та ін.) наголошують, що лише за умови їх органічного взаємозв'язку цілісний освітній процес досягає оптимальних результатів [1]. Реалізація принципу єдності навчання й учіння дасть змогу *уконтекстенити традиційний метод розповіді в компетентнісну парадигму освіти*. Такий підхід до розуміння методу, а також ідея його діалогізації дає змогу долучити учнів до учительського монологу: поставити запитання й відповісти на запитання вчителя, доповнити матеріал підручника, розширити коло відомостей з того чи того розділу програми. Під час розповіді вчителя учні можуть простежити вияв відомих їм закономірностей на новому мовному матеріалі; доповнити розповідь учителя задалегідь

підготовленими виступами, поясненнями, розповідями, обґрунтуваннями на основі раніше здобутих знань; систематизувати викладений учителем матеріал, зробити самостійні висновки тощо. Творче продуктивне застосування навчальних монологів убачається у все більшій методичній обумовленості їх як за обсягом, так і за способом і функцією.

Характерними ознаками методу є вербальний виклад педагогом і учнями навчального матеріалу; опис фактів, явищ, пояснення; домінування виконавської діяльності учнів (спостереження, слухання, читання, запам'ятовування, повторення, виконання дій за зразком, робота з інфографікою, вирішення типових завдань; спорадичних проблемних ситуацій); контроль і оцінка якості відтворення знань тощо.

Метод розповіді реалізує такі функції: основні – комунікаційну, мисленнєву, мотиваційну, навчальну; супутні: розвивальну, виховну, спонукальну, контрольню-корекційну.

Алгоритм застосування методу передбачає такі дії:

- 1) повідомити навчальний матеріал; дати опис, пояснення для запам'ятовування або використання під час виконання завдань і вправ;
- 2) дібрати й застосувати прийоми спонукання і впливу;
- 3) показати зразки дій на прикладах;
- 4) здійснити контроль і дати оцінку знань і умінь за якістю відтворення засвоєного.

Позитивними сторонами розповіді вчителя є те, що вона дає змогу надати учням необхідну інформацію, послідовно, систематизовано викласти матеріал, виокремити основне, найістотніше, найважливіше, зосередити на ньому увагу учнів, мотивувати їх, стимулювати їхню пізнавальну активність, самоосвітню діяльність, заощадити навчальний час. Метод забезпечує передавання учням нової навчальної інформації, її осмислення, запам'ятовування, засвоєння на рівні сприймання.

Водночас існує думка, що такі традиційні методи навчання як розповідь, демонстрація і лекція ґрунтуються на інформувально-ілюструвальній діяльності педагога і репродуктивній діяльності учнів. Недоліки методів убачають в однібічній спрямованості й отриманні різними учнями однакових готових нетривких і незастосовних знань, заснованих на асоціативній пам'яті; у переважанні напівпасивної діяльності копіювального характеру (слухання, спостереження, виконання за зразком); у складності утримання активної уваги учнів тощо.

Методу розповіді надають перевагу в початковій школі з огляду на недостатність знань учнів; рідше – в середній, а в старшій він частіше поступається місцем лекції. Розповідь належить до методів навчання української мови, застосованих майже на всіх етапах процесу передачі знань і засвоєння їх учнями (повідомлення нового, закріплення, контролю, рефлексії). Так, метод розповіді найдоцільніший під час розкриття змісту теми, переходу до вивчення найскладніших тем, опрацювання вступних розділів, огляду, закріплення або узагальнення вивченого розділу або кількох у разі, якщо матеріал для узагальнення простий, але об'ємний, складний, забутий учнями і потребує виділення в ньому певних частин, важливих із погляду засвоєння наступних розділів, непосильних для самостійного опрацювання учнями. Метод рекомендують застосовувати для аналізу таблиць, схем, діаграм, розбору прикладів, надання довідок.

Науковці й практики застерігають від надто тривалої розповіді вчителя і радять оптимізувати її. Тривалість окремих частин монологу (від 5 до 15 хв.) залежить від специфіки навчального матеріалу, обсягу предметних цілей у межах навчальної одиниці, особливостей учнів різних вікових груп тощо.

У навчальному спілкуванні неприпустимі монотонність і неприспосований словник. Розповідь учителя має відповідати певним вимогам, основними з яких є: актуальність; змістовність; логічна стрункість (чітко означений плавний перехід між частинами); чіткість; зрозуміле мотивування; переконлива аргументація; вміння запитувати – відповідати; упевненість; дохідливі висновки; відповідність таким комунікаційно-стилістичним якостям мовлення як правильність, бездоганність щодо грамотності; точність, логічність, чистота, багатство, виразність, доцільність, ефективність, зразковість. Важливими як для вчителя, так і для учнів є володіння риторичною майстерністю й засобами впливу на аудиторію.

Висновуючи, зазначимо, що такі загальновідомі методи як розповідь і лекцію у сучасних умовах слід розглядати в аспекті мотиваційного забезпечення й діалогізації як самих методів, так і освітнього процесу загалом, розвитку мислення й мовлення учнів, розумових і творчих здібностей, здатності до рефлексії і внутрішнього діалогу, концентрування уваги учнів на меті майбутньої діяльності. За умови доцільного комбінування з іншими методами вони набувають нового життя, мотивують до самостійної роботи, стимулюють інтерес,

пізнавальну, мовленнєву і пошукову діяльність учнів, забезпечують усебічний розвиток особистості.

Використана література

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. Київ: Рад. школа, 1981. 206 с.
2. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови. Київ: Рад. школа, 1981. 176 с.
3. Бондаренко Н. В. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. №12. С. 2-7.
4. Дмитровський Є. М. Методика викладання української мови в середній школі. Київ: Рад. школа, 1965. 286 с.
5. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.

МЕТОД БЕСІДИ У ТРАДИЦІЙНОМУ НАВЧАННІ МОВИ

Людмила Галаєвська,
*молодший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

Метою освітнього процесу є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня» [4]. Досягнення цієї мети можливе лише за умов оптимального вибору методів навчання. У Законі України «Про освіту» (ст. 55) зазначено, що педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право на вільний вибір методів, виявлення педагогічної ініціативи [4]. Отже, питання оптимального вибору методів навчання та їх реалізації є одним із найактуальніших у педагогічній науці та шкільній практиці.

Оскільки основною діяльністю здобувачів освіти є навчання, то лише за допомогою добору раціональних методів навчання та їх